

הרב שלמה טייטלבוים
מח"ס לולאות תכלת

— להבדיל בין תכלת לארגמן —

תגובה ובירור דברים בדבר חלזון ה"פורפורה"

הקדמת המפיצים

לזיכוי הרבים, לדורשי האמת ואוהבי השלום

ראינו חובתנו נכון להפיץ בבי מדרשא את איגרתו של הרב שלמה טייטלבוים שליט"א, מחבר ספר "לולאות תכלת", אשר חיבר כתשובה לקונטרס הנקרא "בין תכלת לארגמן" שיצא חוצץ נגד קיום מצוות עשה, ובדאורייתא עסקינן הכא. וכתב באופן בוטה ומזלזל כנגד המצדדים והמקיימים מצוה זו, והלא גם בת"ח וברבנן דיבר.

ויהא רעווא קמיה, ב"ה, שיתקבל מיליה בקהל ה' עושי רצונו ית'.

רק זאת נוסיף על מכתבו: אחת, לגבי לא תסור, הנה המעיין היטב בדף הראשון דמס' הוריות יבין כי גם מצות "לא תסור" יש לה כללים ופרטים המסורים מדור דור. ובפרט כאן שאין מי מרבותינו שאסר לילך עם תכלת, ואדרבה ישנם מגדולי הוראה שמצדדים בעד (ועיין עוד בסוף מכתבו).

שנית: לגבי "חדש אסור מן התורה", להווי ידוע כי ישנם יהודים יר"ש שאוכלים חדש ואינם רוצים להקפיד על אכילת ישן בגלל "חדש אסור מן התורה" שלא לשנות את מנהגם! הרי החתם סופר הכריז הפתגם "חדש אסור מן התורה" כנגד הניאולוגים הכופרים והרפורמים שרצו לעקור התורה והביאו אל תוך ביה"כ מנהגים שלקוחים מן הגויים, ומה לזה ולעניננו שאין זה חדש כי אם מחזיר עטרת ליושנה.

וכהקדמה, נביא את עיקרי הדברים ותמציתם המעוררים לאמץ את הנגלה לנו כחלזון האמתי אשר בשם "פורפורה" ייקרא:

- ראשית, נציין כי תכלת הפורפורה היא כיום התכלת היחידה שנצבעת מדם חלזון ללא עוררין, ולא היה מעולם ועדיין אין לו אח ורע. לא הדיונון של ראדזין שצריך לדחוק מאוד לקרותו חלזון, וצביעתו מלאכותית בתערוכת נסורת ברזל, ואינה עומדת ביופיה; ולא הינטינה של ד"ר קפלן שפשוט אינו צובע (כי אין בו תכונות של צבען) הגם שחלזון הוא, וכן אין הינטינה מוזכרת לא בכתבי או"ה שתיארו את הצביעה בזמנם, ולהבדיל גם לא בכתבי רבותינו. וכמו"כ אין מהינטינה ממצאים ארכאולוגיים המצביעים על צביעה ממנו.
- שנית, הפורפורה הוא חלזון אשר אין עוררין כי היתה תעשייה ממנו בזמן חז"ל באותם מקומות שחז"ל מצביעים עליהם. ואמנם מוזכרת היא בשמה אצל כתבי או"ה ובחלק מהם מוזכר שצבעו ממנו גם כחול.
- השם פורפורה כמקור לתכלת מוזכר בשלטי הגיבורים לרבי אברהם הרופא. וכן במקור חיים להחוות יאיר במפורש. וביעב"ץ מוזכר כי החלזון שהשתמשו בו לתכלת מוזכר בכתבי או"ה, ואמנם לא מוזכר ביעב"ץ הפורפורה במפורש.
- אחרי מאות שנים של מחקר, אין ידוע על עוד בריה בים שצובעת באופן טבעי כי אם משפחת הפורפורה.
- פורפורה זו (ארגמן קהה קוצים), היא אשר מבין הפורפורות מוציאה תכלת הכי בנקל ובאופן פשוט.
- ובמהרי"ל כתב שניתן בנקל להחזיר התכלת ע"י סימנים כמו שהובאו בסמ"ג, ואמנם ביאור הסימנים שנביא בהמשך לא חשיב כפירוש מדויק, אחר שהמציאות שעולה לפנינו היא כמעט מוכרחת. היינו, מחד – חז"ל לא הכירו באפשרות של עוד חלזון הצובע תכלת (עיין בגמ' מנחות מג, א מכדי לא תכלת ולא קלא אילן), ומאידך – בכתבי או"ה לא מופיע חלזון אחר שהיהודים צובעים בדמו תכלת. והרי הדברים מרפסין איגרא הלא גם חז"ל וגם חכמי או"ה מצביעים על אותם מקומות תעשייה בין צור לחיפה ואמנם שם נמצאו השרידים. והרי הגויים ייצרו אף הם תכלת כמבואר בתנ"ך ובדברי חז"ל.

יוצא מכל הנ"ל, שכל התיאוריות נגד הן בגדר של "מי ימר" ו"שמא" רחוקים. ואמנם כנגד כל טענות "שמא" אלו קל ליישב, אך יש לזכור שאין להביט רק על התירוץ לטענות שמא הללו, ולומר כי זה רק תירוץ, משום שטענת השמא באה כנגד הכרח חזק מאוד מן המציאות, שהוא הרבה יותר מרגליים לדבר. ועכ"פ נחזור על סימני הסמ"ג:

1. שיימצא חלזון – ומה שבידינו הוא ודאי חלזון ואין מי שמכחיש.
 2. שיהא צובע בגוון הדומה לים. גם זה אין חולק כי צובע כן.
 3. חלזון ימי כמו שכתוב שהוא דג.
 4. שהחלזון דומה לים. גם זה בידינו ע"פ מה שפירשנו.
 5. ומצוי בים התיכון ובאזור ארץ ישראל נמצא יותר בין צור לחיפה, וכן שרידי תעשייה זו בין צור לחיפה.
 6. ונותנים לתוך יורה וקולט צבע ע"י צביעת יורה.
 7. וצביעתו תעמוד ביופיה. ואכן צביעת הפורפורא עומדת ביופיה.
 8. ולגבי דמו שחור כדיו, הנה דם הפורפורא כהה מאד וכל הכהים נקראו שחור בזמנם, ולגבי "כדיו" אנו מציעים לעיין היטב בדברי הרב טייטלבוים במכתבו, כדי להבין התאמתו לפורפורא במיוחד לאור העובדה שסימן זה אינו מופיע בחז"ל.
- ואם היה עוד חלזון נוסף אפילו עם רק חלק מאותם סימנים, היו חז"ל צריכים להדגיש עוד יותר שלא להחליף ביניהם, והדברים פשוטים. על כרחך – או דקים להו לרבנן שאם יש עוד אחד הרי שגם הוא כשר, או דקים להו לרבנן שאין עוד חלזון נוסף. ואמנם כמ"ש לעיל גם בכתבי או"ה לא הוזכר חלזון נוסף לתכלת, וא"כ הרי שהמציאות לפנינו היא הוכחה ברמה גבוהה ביותר.
- והרבה קושיות נובעות מחוסר הבנה. אך כמו שכתבנו לעיל החלטנו שחשוב להתייחס אחת לאחת לשאלותיו על אף שרובן ככולן הן חוסר הבנה או חוסר בהתמצאות והרי לפניכם מכתב התגובה "**להבדיל בין תכלת לארגמן**", מאת הרב שלמה טייטלבוים שליט"א מח"ס לולאות תכלת.

פתח דבר

נתבקשתי לפרסם מכתב שכתבתי לאחד מידידי כתגובה למה שהוא ראה בקונטרס "בין תכלת לארגמן" שהופץ לפני כמה שבועות. והנה ידוע לעוסקים בהפצת מודעות לתכלת שאינני מתומכי הפולמוס והשכנוע; ומ"מ במקרה הזה כיון שבעל הקונטרס התקיף בדברים שאין בהם ממש, התבקשתי לפרסם תגובה מכיון שבהעדר תגובה הוי שתיקה כהודאה, וחששתי שבלי תגובה הולמת¹ יתפתח פולמוס לאורך זמן של גבובי דברים ללא תועלת.

יסוד דברי הוא, שבעל הקונטרס לא חיפש במקורות, ולא בספרים רציניים על הנושא, אלא הסתפק במעט ידע נפוץ, ולכן טענותיו נגד קיום מצוה זאת מבוססות על חוסרידיעה וחוסרהבנה בנושא. ומ"מ, אעפ"י שהדברים ברורים, אני מציע לכל אחד לבדוק כל עובדה לעצמה בספרי לולאות תכלת או בשאר מקורות.

תהליך הוצאת הדם/הצבען מהחלזון מתואר בפנים המכתב, אבל לא תהליך הצביעה עצמה; לכן כדאי להסביר אותו כאן: אופן הצביעה לכל סוגי הפורפורה, וגם לאיסטיס ואינדיגו (הוא הקלא-אילן של חז"ל) זהה. אחרי שהדם הוצא בהצלחה אין חייבים לצבוע בו מיד, אלא אפשר לאחסן אותו בדרכים שונות שאינם מענייננו. כשמכינים את היורה, מכניסים חומרים בסיסיים (כגון מירגלים בני כמה ימים [שנהפכים מחומצה לבסיס-אמוניה] או סיד עם מים). אח"כ מכניסים את דם החלזון יחד עם סממנים, ומחממים את המים לטמפרטורה הרצויה, כל זאת כדי לגרום לתסיסת היורה (ונראה לי שזה מ"ש ז"ל ומרתחנין ליה). התסיסה גורמת שהצבע ימס במים ואז משתנה מסגול לצהוב-ירקרק, ואז הוא יכול להיספג בסיבים. תהליך זה נקרא אצל המדענים "חיזור". כשמכניסים את הצמר ליורה, נספג הצבען עמוק לתוך הסיבים. וכשמוציאים אותו מהיורה, החמצן שבאוויר מתחבר אליו בחזרה, והוא חוזר לצבעו המקורי (ובמקרה שלנו

1 ואינני מתכוון לקונטרס הנקרא בשם "קרסי זהב" שהסתובב בין אנשים, אשר יפה עשה במלאכתו; ומ"מ יש שחשבו שעדיין יש צורך בדברי, בפרט שנכתבו על סדר הקונטרס בתל"א – לענות על טענותיו זה לעומת זה.

סגול פורפורא), ולא ירד הצבע מהסיבים לעולם, כיון שבמצב חימצון הצבע אינו מסיס. אולם, אם בשעה שהצבען מחזור נמצאת היורה באור היום, גורמות קרני השמש לפירוק אטומי הברום הנמצאים בצבען, וכך הצבע שמתפתח בצמר אחרי הוצאתו לאויר אינו סגול אלא כחול. מאחר שמהכנסת הצבע עד לחיזור הצבען לוקח כמה ימים – והצביעה נעשית בחוץ – לכן כשהיורה אינה מכוסה, זה יקרה ממילא.

בימינו אנו, במקום לחכות כמה ימים לתסיסת היורה, מכניסים חומר כימי שעושה אותה פעולה של פירוק החמצן מהצבען, ותוך כמה דקות אפשר כבר לצבוע איתו. מ"מ, עדיין צריך את אור השמש לפירוק הברום, ולכן מוציאים את היורה לשמש כדי לזרו את הפעולה (למעשה, במקום להשאיר אותה מול השמש לזמן קצר יחסית, אפשר להשאיר אותה באור היום לכמה שעות).

וה' יהיה בכסלנו לדעת אמיתת תורתו הק'.

להבדיל "בין תכלת לארגמן"

לכבוד יד"נ... הי"ו

קיבלתי הקונטרס "בין תכלת לארגמן", ששלחת לי עם בקשה לתגובה. כבר כתבתי את הספר "לולאות תכלת" לפני עשר שנים וזה עונה על רובא ככולא של הקונו' הנ"ל – אלא לא הטרחת את עצמך לקרוא. אז למה לי לענות על הדברים פעם אחר פעם? ערכתי השולחן, תבוא ותאכל. האם להאכילך בכפית? – תהיה לאיש! אלא אראה לך שבעל הקונטרס עצמו לא נכנס לסוגיא אלא קרא רק את העלון "מצות תכלת בזמנינו" – ואולי עוד דבר או שנים – ובזה מסתכמות כל ידיעותיו; ולכן אל לך לחשוש לדבריו.

ולא, אני לא כתבתי העלון "מצות התכלת בימינו", והוא לא נכתב על דעתי. כי דעתי הוא שההפצה והפומביות אינה תועלתית, כי תמיד יהיו שועלים מחבלים כרמים שיתנגדו ויתפלמסו על כל דבר – בלי לדעת בכלל על מה הם מדברים. זאת ועוד, והוא העיקר, מאחר שהוא דבר שלא רגילים אליו – עדיין אין לאדם הממוצע (ואפילו מבני התורה) הכלים לגשת ולחקור את הענין כדבעי מכל הצדדים. וממילא, או שיתריסו נגדו, או שיחזיקו מזה לא מתוך ידיעה אלא כעוד קונץ או שטיק. ואם כך הם פני הדברים – למה להפיצו ברשות הרבים? וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

ומ"מ אני מכיר את מחברי העלון הנ"ל, ובכללות כוונתם היתה לטובה כדי לפתוח פתח כניסה לסוגית החזרת מצות תכלת בציצית וזהותו של חלזון התכלת. העלונים הנ"ל הופצו בכל מקום – בין במקומות לומדי התורה ובין בבתי כל גדולי הדור והרבנים שליט"א – לזיכוי הרבים, בחשבם שעל ידי העסק הרב בנושא אולי יבינו המבינים רצינות ואמיתות הדבר, ולא יפטירו בשפה רפה וכלאחר יד (בגלל טעויות בזיהוי בעבר, וכמ"ש לקמן). והלואי שהיה באפשרות מחברי העלון להיכנס לגדול בתורה ולהציע הדברים, והוא היה יושב ומברר הדבר כשמלה, ונותן פסק הלכה – דעת תורה – את המעשה אשר יעשון (ובאמת הרבנים שאני יודע מהם שכן לקחו על עצמם לברר הדבר עד תום סוברים

שהפורפורה היא ודאי – או קרוב לוודאי – מקור התכלת). אבל המציאות איננה כך, כי גדולי ישראל – זמנם עמוס בצורכי עמך ישראל, בכלל ובפרט, ואינם יכולים לדון על כל גחמה שנראית תמהונית, ובכל חדשנות יש חדשנות, ובפרט שעשוי לקחת שבועות וחודשים לברר המציאות כדי להבין את כל הנושא כדבעי (הגאון הרב שמואל נדל שליט"א ישב על הסוגיא כעשרה חודשים עד שהרגיש שמיצה את הסוגיא עד תומה ואמר שלדעתו הפורפורה היא מקור התכלת; והגאון הרב עמרם אופמן שליט"א מהבד"ץ של העדה החרדית – אינני יודע כמה זמן הוא עסק בזה, אבל ראיתי את ערימת החומר שהוא אסף טרם קבע שזו תכלת ודאית, והיו מאות של דפים וצילומים; וכן שמעתי על תלמידי חכמים נוספים שהיו צריכים לעסוק בנושא זמן רב עד שהרגישו שמבינים אותו מספיק כדי לגבש דעה בנושא), ואיך ידעו הגדולים שליט"א שהדברים ראויים לעיונם? לכן, יחד עם בקשת מחברי העלון לגדולי ישראל לדון בסוגיא, הפיצו את העלון בין המשכמים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כי עולם התורה לא אמורים להיות גולם, ובעיונם בדברים, ובשאלם לגדולים מהם, סוף כל סוף יגיעו הדברים עד גדולי הדור שליט"א, וכולם ידעו שלכל הפחות יש כאן שאלה. ובאמת הבחורים החשובים הי"ו באו להרבה רבנים שליט"א, אלא מקוצר הזמן שלרשותם וריבוי המלאכה כנ"ל, לא נכנסו עדיין הרבנים לסוגיא כדבעי, ולא אמרו הן או לאו, אלא השאירו את השאלה לציבור כמו שהיא. אולם, יש לציין כי הג"ר עמרם אופמן שליט"א – חבר הבד"ץ של העדה החרדית – כבר כתב לפני עשר שנים: "כמה וכמה מגדולי הדור יראים ושלימים שהתחילו לקיים מצות תכלת בצנעה", ומאז מתרבה מספר המקיימים מצוה זו בין החרדים לדבר ה'.

לפיכך מובן שלא באו להמריד את ההמון נגד הגדולים. וגם מובן שכוונתם לא היתה שיהיה בעלון זה כל מה שיש לומר בנושא; ואפילו לא התיימרו שכך הוא, בהוסיפם במפורש בסוף: "הרוצה לעיין עוד בסוגיא זו ימצא מבוקשו בספרים אלו וכו'".

ולכן, כל דברי הקדמת הקונטרס הם בטלים ומבוטלים: אין כאן לא חצאי אמת, ולא עזות מצח נגד הגדולים, ובוודאי לא הליכה נגד פסקי הפוסקים. (ומ"ש

בעל הקונטרס מענין המובא בספר חסידים "כי עליך הורגנו כל היום, אלו בני אדם שמקבלים בושת והלבנת פנים על המצות", להתגולל עליהם ולהתנפל עליהם בא, כי לא פרסמו דברים אלו מעולם בעלונם – לא בשנה זו, ולא בשנים קודמות).

שוב, כוונתי להראות שבעל הקונטרס לא עבר על החומר כדבעי ובאופן רציני, אלא הסתפק במועט שלפניו, וכמו שתראה (ומסתמא כבר שמת לב בקריאתך בקוני') שהוא עצמו מרבה להודות שלא בירר הרבה בנושא – ובפרט מה שלא נמצא בין כותלי בית המדרש (ואין שום אשמה בזה שאינו יודע – אבל הרוצה לדון על הנמצא מחוץ לביה"מ צריך ללכת ולדון שם), וכמו שתראה בהמשך. ייתכן שממה שאכתוב להלן לא יהיה ברור תמיד כל היקף הענין, ולזה יש לך את הספר "לולאות תכלת" – וכל הרוצה יבוא ויקרא בו; ואם גם אז יש קושיות, סתירות, או עובדות לא ידועות, אפשר לשאול למומחים בנושא.

*

ממה שכתבתי במכתב נוסף על המהדורה השלישית של קונטרס "בין תכלת לארגמן":

"מה שביקשת אם יש לי מה להשיב על הקונטרס "בין תכלת לארגמן" מהדורה שלישית בנוסף על תשובותי למהדורות הקודמות: אינני יכול כל פעם שיוציאו מהדורה חדשה של ספר או קונטרס לקרוא את הכול מתחילה עד גמירא לבדוק ולהשוות מה נתחדש הפעם ולהשיב עליו – וזה לא מתפקידי ולא מחיובי; כי הלא מה שהוא מציאות, כל בן אדם יכול לבדוק; ומה שהוא סברא, כל אדם יכול מעצמו לשקול האם יש בו דברים של טעם – לקבל או לדחות. וכל מה שהשתדלתי לעשות בספרי וקצת פעמים אחרות הוא להעמיד אנשים על המציאות כמו שהיא: כי החלזון בים, וספרי החול בספריות ובלשונות לועזות, והלומדים בבית המדרש. ולכן הבאתי המציאות יחד עם המקורות בספר, להראות שמאוד נראה שהארגמן קהה קוצים הוא החלזון שממנו מפיקים תכלת לציצית. והאפשרות להפריך את זה היא: או להראות

שהמציאות או דברי המקורות הם לא כמו שאנחנו מניחים; או שהשוואה למקורות איננה נכונה. והאחרון זה הסברות והחקירות וכו', וכו"ל – ואין צורך להתייחסותי. אבל הראשון, כבר הבאתי המציאות כמו שהיא מוכרת (ואעפ"י שתמיד יודעים ומבררים וכו', אבל שינויים אלה הם רק דקדוקים קטנים שאינם משנים פני הדברים – ולהיפך הדברים יותר משכנעים עם הגילויים החדשים), וגם המקורות הבאתי לשונם כמו שהיא ובאריכות, שאין מקום לטעות או לומר שהטעתי מישהו בהם. ולכן אין בעצם על מה להתווכח. אם לא שהוא מביא מקורות שלא היו יודעים לנו, או מציאות שלא התייחסנו אליה, ואם בעל הקונטרס מבקש האמת, הוא היה (ועוד יכול) לשלוח לי ממצאיו. אבל אני כבר רואה שאין כך פני הדברים, כשמעבר לדרך שער הוא מראה תמונה של חלזון ימי (כנראה של *chicoreus ramosus*) שאינו נמצא כלל בים הגדול, ואין צובעים ממנו לא תכלת ולא ארגמן, ועליו הוא כותב שזה "הארגמן קההקוצים" – הנושא של כל הדברים האלה!"

ובכ"ז החברים דוחקים בי, ולכן אוסיף על דברי הראשונים רק בכלליות. לכן תחילה יהיו הערותיי על המהדורה הראשונה (ובתיקונים לפי סדר הפרקים ודבריו עתה), ואז מה שיש להעיר על מה שנוסף במהדורה השלישית.

* * *

הכוכבית מציינת ציטוט מהקונטרס; האצבע מצביעה על תגובתי.

פרק א'

* [בענין תכלת של האדמו"ר מראדזין]: ויש כאן לפנינו לכל הפחות ספק דאורייתא של ביטול מצות עשה... ונראה מזה שהגדולים נמנעו מללכת עם תכלת משום שסברו שאם לא יועיל כן יזיק... ליסודי הדת.

לא היה ולא נברא, אלא שרובם ככולם לא ראו בזה אפילו ספק ספיקא של הנהגה טובה. ומי לנו גדול מהחזון איש, שדבריו סותרים טענה זו להדיא (מיומנו של הרה"ג ר' שרגא היימאן זצ"ל – עפ"י צילום היומן עצמו, מובא ב"יתד נאמן" עש"ק לך"לך תשנ"ז): **"הלא אין שום היזק בדבר להטיל ספק תכלת, ואילו היה צל צלו של ספק הלא היו גדולים אז מקבלים אותו"**. קרא דברי גדולי הדורות עצמם – וגם בין השיטין, וראה מה היתה דעתם בנושא:

א. הישועות מלכו כתב על תכלת ראדזין: **"ולא רציתי להאריך במכתב כי לא ניתן לכתב בכתב"** (סי' א'); **"הנה כבוד הרב הגאון שי' אמר שלפי דעתו הדג הנקרא טינט פיש הוא החלזון שהיו צובעין בו התכלת... הנה זה רק סברא בעלמא... והגם כי הרב שיחי' תירץ זאת אינו אלא סברא בעלמא"** (סי' ב'); **"ודברי הרב שיחי' אינו אלא השערה בעלמא ע"כ א"א לסמוך ולסייע את מלאכתו, ולא אוכל לכתוב את אשר עם לבבי בענין התכלת יען כי גם זאת אינו אלא השערה בלבד לכן לא בעה"ח בענין זה"** (סי' ג').

ב. החפץ חיים: **"הגרממ"י זקס שאל פעם את חותנו (הח"ח) אם אפשר להסתמך על תורתו של האדמו"ר מרדזין בדבר תכלת לאבנט של כהן גדול, והשיב לו ה'חפץ חיים': 'אני לא הייתי מכניס את ראשי לתוך האש ומסתכן לעבוד את עבודת המקדש על סמך תורתו [=פלפולין]"** (החפץ חיים – חייו ופעליו, הרב מ"מ ישר עמ' תתרה – מובא בספר "התכלת" להרב מנחם בורשטיין).

ג. הרי"מ טוקצינסקי (עיר הקדש והמקדש, עמ' נד): **"הרבה הרב [הצדיק מראדזין] להשיב, ואף אמנם הראה בתשובותיו רב גוברי' רוב חילו להשיב מלחמה שערה, מסופקני אם גם הוא אמרן בהחלט וכודאות ולא רק בתור דעת נוטה"**.

ד. הרש"ב מליובאוויטש (אגרות קודש, סי' קנח): **"כפי שמצוייר החלזון במאמר פתיל תכלת כמדומה לי ברור שראיתיו זה כעשרים שנה מלפנים באקוואריום דברלין. ראיתי חיה קטנה והיא מוריקה לעתים מיץ שחור**

שמשחיר את המים סביבה. ולפי **שלא עלה על דעתי שזה יהיה החלזון**, לא שמתתי לבי לעיין על כל פרטיו".

ועם כל זה לא ראו הגדולים צורך לצאת נגד תכלתו של הצדיק מראדזין זצ"ל, ואפילו מהרי"ל דיסקין בירושלים דאז (שמכל צד היו פוקרים ומתפקרים), דחה "לעמוד כנגד למחות" (פתיל תכלת להר"מ גלבשטיין ז"ל, עמ' כא) – וכמו שכתב הישועות מלכו כנ"ל. **וכן גדולי דורנו שליט"א לא אסרו** להטיל תכלת מהפורפורה, **ולא החליטו** שאיננו החלזון.

אבל **שהפורפורה היא התכלת** אינה השערה בעלמא, אלא **דעת תורה טהורה** של החוות יאיר והשלטי גבורים ור"ב מוסיפא והיעב"ץ. ובעל הקונטרס עוד לא הסביר **מה התגלה מאז ימי גדולים אלו, ועל סמך מה הוא קובע שהחוות יאיר ודעימיה טעו**. ולכן אנן סמכינן על דעתייהו ועל דעת המהרי"ל שאין צורך במסורה אלא אפשר לזהות החלזון ע"י סימנים.

* מרגלא בפומיה דהחתם סופר זללה"ה **"חדש אסור מן התורה"**... והיום זה תכלת, ומחר זה חידוש הסנהדרין וקרבן פסח וכו' וכו'.
 פשוט הדבר שחדש אסור מן התורה היינו בענין מנהגי הקהילות, וכדומה; אבל בקיום מצות עשה דאורייתא נאמר **אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'** (ועיין שו"ת חת"ס יו"ד, רל"ו – והבן).

והגר"ע אופמן שליט"א – אשר תמיכתו לתכלת מתנוססת בראש ספר לולאות תכלת – ושאר רבנן שידוע שיש תכלת בבגדיהם (ועוד לא התעדכנו מקונ' "בין תכלת לארגמן" שזה מזיק לדת) אינם חשודים בכאלו. א"כ מה זה נוגע לתכלת? ובענין קרבן פסח, הלא אצל החרדים – ובמכתב המלצה מהגר"ק שליט"א ועוד – מכרו מכר שותפות בכבשים לפסח. ולמה מתכלת יבואו להקריב פסח בזמן הזה יותר מאשר מקניית שה לפסח? אלא לכאורה זה אינו טעם התנגדותם של הרבנים שאינם סוברים שהתכלת יצאה מהגניזה. והרבה יהודים טובים וכשרים משלנו אינם נוטים מדרך ההלכה המקובלת בעולם החרדי בשום פרט – אלא שחרדים למצות ה' עלינו הכתובה מפורשות בתורה, "ונתנו על ציצית הכנף

פתיל תכלת". הם עברו על הנושא, **משוכנעים** שזה תכלת (ולכה"פ ספק קרוב לוודאי), ואינם יודעים להשית עצות בנפשם איך להצדיק ביטול מצות ה'. או לנו שכך עלה בימינו, שהרוצה שלא לבטל מצות ה' בידים מזלזלים בו כאחד הריקים.

הלא הרב אליהו טבגר שליט"א, הראשון שעשה תכלת לציצית הלכה למעשה התייעץ ברבותיו, וצבע תכלת בציציותיו שנים לפני ה"המזרחי" ידעו מכל הנושא, ושייך ל"המזרחי" כמו בעל הקונטרס עצמו. וגם אני – כמו שלומי אמוני ישראל – שאלתי שאלה קודם שהטלתי תכלת בציציותי. וראה דברי הרה"ג הרמ"מ קארפ שליט"א במכתב המלצה להרב טבגר:

עש"ק פר' יתרו שבט תש"ע
בס"ד

הן הרה"ג יראתו קודמת לחכמתו ר' אליהו טבגר שליט"א מפה קרית-ספר, זכה לכתוב מאמרים רבים בענין התכלת, ומסר נפשו על קיום מצוה זו, ולשיטתו אף זכה לגלות החלזון שממנו עושין התכלת ובריר שיטתו בהרחבה במאמרים רבים, ואני לא אוכל להכריע בדבר כי נעלמו ממני מעינות החכמה ובודאי מה שנוגע לגילוי חלזון זה שמבואר במדרשים שנגזז. אך בס"ד רואים שכעת סמוך לביאת משיח צדקנו נתעוררה ביתר שאת התעוררות גדולה בציבור וחשק גדול לקיים מצוה זו או עכ"פ לברר הלכותיה לפרטיהן, וזכות גדול להרהמ"ח שליט"א שהפיץ אור מצוה זו לפרטיה בבירור אמריה, ואף רבים משתוקקים לקיימה בזכותו, ואף שלמעשה מכמה טעמים אי אפשר לחייב ללבוש התכלת כהוראת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א מ"מ בודאי אותם שזכו לברר הלכותיה ויצא להם כן ע"פ בירור פרטיה צריכין לקיימה ואין מושג של בושת פנים בקיום ההלכה, וגם מי שחשקה נפשו עכ"פ להדר לקיימה גם אם אין מחוייבין בכך, ואף על צד ספק הרחוק בודאי הידור וחיוב מצוה יש בזה וגדול שכרו, ולכן אמינא לפעלא טבא יישר, ולחזק ידי ההמ"ח שליט"א שימשיך

בהפצת מצות התכלת ובירור הלכותיה... ובזכות זה נזכה לקימה בשלמות
בביאת משיח צדקנו שיורנו אמיתתה ומאמרה.

וע"ז באעה"ח לכבוד המצוה ולומדיה
משה מרדכי קארפ

וכמו שאמרתי, הוא לא היחיד שהורה כדברים האלה לשואליו. ברור שאי אפשר
להגדיר אנשים ישרים שרק רוצים לקיים מצות בוראם כ"אינם נועצים בחכמי
הדור כלל" – ובפרט שיש מהם שהולכים עם תכלת זו, וכמ"ש הגר"ע אופמן
בהסכמתו לספר "לולאות תכלת", וז"ל: "וכן כמה וכמה מגדולי הדור יראים
ושלימים שהתחילו לקיים מצות תכלת בצנעה". ומהסכמתו לספרי וממכתב
ההמלצה של הגרמ"מ קארפ למפעליו של הרב טבגר, נמצא שאנחנו נועצנו
בחכמי הדור הרבה יותר מכותב הקונ' הלז, שפעל נגד דעתם של הגדולים
לדורותיהם כנ"ל.

* וי"ל דמהאי טעמא נמנעו גדולי הדורות ללכת עם תכלת ראדז'ין מספק... דאם
אין זה החלזון, או שאין זה צבע תכלת, נפיק מיניה חורבא, ע"י שישתקע הדבר
שזהו התכלת, ויאמרו הדורות הבאים שיש לנו מסורת מדורות הקודמים שזהו
תכלת, וגם יבאו לעשות ממנו בגדי כהונה.

פשוט שלא אומרים ישתקע הדבר אלא על מה שבוודאי אין מקיימים בו
מצוה – וכגון רימון ופריש במקום אתרוג; אבל כל שלוקחים מתוך ספק – כגון
שופר של בהמה טמאה במקום שאין טהורה ואתרוג מורכב במקום שאין בלתי
מורכב (ואעפ"י שהרוב המכריע של הפוסקים פוסלים מורכב) – אין חוששים
לשמא ישתקע.

* גאוני בריסק שמקובל בידם לשון מרן בית הלוי "לכל מציאות צריכים מסורת"...
אשר עד היום תמהים מניין חידוש זה, ויותר מדרשת פסוק "שאל אביך
ויגדך" שאיננה ממדרשי חז"ל, לא קיבלנו שום תשובה – ומנין לנו הכח בזמן

הזה לדרוש פסוקים כמו תנאים? אם לא נאמר שאמר זה כווערט'ל, כי לא ראה בזה אפילו ספק. שהרי החכמים נתנו לנו סימנים לעוף טהור, ומה שטהור וטמא בעופות הוא רק על פי השמות שהתורה מסרה לנו; א"כ מה הרוויחו חז"ל בסימניהם אם אי אפשר לקבוע מציאות אלא עפ"י מסורה? ומה שאין אוכלים עוף אלא עפ"י מסורה הוא מנהג מהגאונים ולא עיקר הדין; ובכל זאת, אפילו בית ותלמידי בריסק אוכלים תרנגול הודו (אינדיק) שהתירו למעשה עפ"י סימנים, כי ודאי אין מסורה מימי חז"ל על עוף זה. לכן צ"ע באיזה הקשר נאמרו הדברים. ודרשה זו מהבית הלוי אינה יכולה להיות חזקה מעצמה, ולכן אנחנו שלא קיבלנו דרשה זו מאבותינו, לעומת גדולת המהרי"ל בפסק מנהג אשכנז – שכן קיבלנו, ודאי שנימשך אחרי המהרי"ל שכתב, "למאי דכתב הסמ"ג... סימנין, בקל היה לעשות תכלת".

מה שנתחדש בפרק זה במהדורה השלישית הוא אריכות בטענה מה שיש ללמוד מהתייחסות גדולי דורו זצ"ל לתכלת ראדזין. והאמת היא שמה שגדולי דור הראדזינר לא תמכו בו, לא בגלל שום חששות של דת וכו', אלא פשוט לא היו יכולים להאמין שדג הדיו (טינט פיש) יהיה החלזון – כי איננו חלזון, וכנ"ל. וגם צבע זה אינו יציב ועומד ביפיו. הווי אומר התנאי הכי פשוט שצריך להתקיים בחלזון – שצובעים מדמו תכלת – אינו מתקיים בו. והאריך עוד בענין בית בריסק ומסורה. ועיין מה שהארכתי בספר לולאות תכלת עמ' 59 והלאה.

ומה שהוסיף בהערה ש"חידוש" התכלת "הזאת" מבוסס על מדענים וחוקרים; אין הדבר מבוסס על מדענים וחוקרים (אשר, ב"ה, הם עשו רוב העבודה כדי שלא נצטרך אנו לבטל זמננו מללמוד תורתו), אלא על גדולי ישראל לדורותם, מי במפורש ומי בפשיטות (עיין באריכות בלולאות תכלת, עמ' 100-121). הן הם שהצביעו על הפורפורה כמקור התכלת בעולם העתיק ששימש לצביעת אריגים ליהודים ולכל העולם – ובפרט ולמעליותא ליהודים לקיום מצות ציצית ולבגדי כהונה. ובלעדם, לא היו מאות יהודים חרדים לדבר ה' מבקשים לזכות בחלוקת

התכלת שנצבע ונעשה בהשגחת הג"ר רובין שליט"א, שהתפרסם ב"יתד נאמן", י' ניסן תשע"ו.

פרק ב'

* כל חלזון כשר לתכלת... דבר זה אינו נכון.

☞ ואני מסכים אתו שאינו נכון כלל; אלא כמדומני שהדברים נאמרו על דרך הרחקה, היינו שיש רק חלזון אחד שאפשר לצבוע אתו תכלת, וכן מוכרח מן התוספתא (מנחות ט, ו) שאינו מגדיר איזה חלזון כשר, וכמו שמגדיר התולעת שני, וז"ל: "תכלת אין כשרה אלא מן החלזון שלא מן החלזון פסולה. שני התולעת מן התולע שבהרים; הביא שלא מן התולעת שבהרים פסולה". ואם היה עוד חלזון (שגם בעל הקונטרס מודה שכל שבלול ימי בשם חלזון ייקרא) שהיה אפשר לצבוע ממנו תכלת, בהכרח היה מוטל על התוספתא להזכירו במפורש. ואל תאמר ש"החלזון" בה"א הידיעה – היינו דוקא חלזון אחד הידוע שהוא הוא הצובע תכלת; כי גם מביא בהמשך שני התולעת מן התולע שבהרים וכו' – מצא לנכון לציין איזו תולעת מסוימת, אף על פי שכתב התולעת בה"א הידיעה. הווי אומר שכל חלזון הצובע תכלת כשר, או (וכפי שהוא האמת) שיש רק חלזון אחד שאפשר לצבוע ממנו תכלת.

* והדבר מבואר להדיא בברייתא... ת"ר חלזון זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה וברדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים, הנה חז"ל פירשו לנו את סימניו של החלזון הידוע הכשר לתכלת...

☞ מקוים הדמיון בפורפורה, אשר צורתו בדומה לדג, עפ"י הגדרתו של הערוך (ואחרים): "דג של ים שהוא רחב ודק וחד כלפי ראשו" (ערך רצם), היינו כישורי – fusiform (עיי' בתמונות שבסוף הספר – עמ' 519); ומכוסה באצות ירוקות, ובפרט בזמן העתיק שאריסטו מזכיר שהוא תמיד מכוסה בירקרק, וגם היום יש מקומות שהפורפורה רגילה להיות מכוסה באצות ירוקות דווקא. והרוצה ללמוד מה הוא החלזון עפ"י ברייתא זו, כשיעבור להסתכל על כל מה שבים, יבין

שאפשר ללמוד מברייתא זו מה הוא החלזון כמו שאפשר ללמוד ממשנה אחרונה של מסכת קינין מה הוא כבש, עי"ש. כמה בריות יש בים שהם "גופו דומה לים וברייתו דומה לדג"? ומהרדב"ז כבר למדנו שעולה אחד לע' שנה הוי רק בזמן המקדש. אם כן הדבר היחיד שנשאר לזהות את החלזון הוא שצובעין ממנו תכלת. והרמב"ם והסמ"ג לא הביאו את לשון הגמרא כמו שהיא אלא הוסיפו ושינו; והרי"ף והרא"ש שהביאו את כל הלכות ומדרשי התכלת (כי הלכות תכלת אינן הלכתא דמשיחא אלא חיוב של זה"ז), מכל מקום לא הביאו מימרא זו. הווי אומר, ראשונים רבים לא ראו במימרא זו הלכה קובעת (כי בסך הכול היא אינה קובעת דבר מוגדר ומסוים) אלא רמז ואגדתא.

* וברור שהתנא בא ללמדנו מהם סימניו של החלזון המדובר, ולשון הברייתא במסכת ציצית "שאינ צובעין תכלת אלא בחלזון. חלזון למה הוא דומה בריאתו דומה..."

ברם, מסכת ציצית ככל המסכתות הקטנות היא ליקוט הלכות מהש"ס, ומקור הדברים המצוטטים הם התוספתא הנ"ל: "תכלת אין כשרה אלא מן החלזון. שלא מן החלזון פסולה", וברייתא המובאת במסכת מנחות: "חלזון זהו גופו דומה וכו'". ז"א שאעפ"י ששמע ממסכת ציצית שבא ללמדנו מה הם סימניו של החלזון המדובר, מכל מקום לאמיתו של דבר אין פני הדברים כך – אלא כמו שהכרחנו לעיל שהחלזון היחיד שאפשר לצבוע ממנו תכלת הוא הכשר.

* נצטרך לומר שחז"ל ברוח קדשם ידעו שיש רק חלזון אחד בכל העולם שממנו ניתן לייצר תכלת.

ואכן הוא הוכחה לרוח קדשם של חז"ל, שבכל העולם לא נמצא עד היום רק חלזון אחד ויחיד שממנו ניתן לייצר תכלת; ואיני יודע מדוע לכותב הקונטרס זה נראה קצת קשה להאמין.

* וזה נסתר מהמציאות של ימינו שישנם שני חלזונות שהצליחו להפיק מהם תכלת, אחת ה"ינטינה", ואחת ה"פורפורה".

☞ **זה שקר גס** (ומסתמא מאידיעה) כי אף פעם לא הצליחו ל**צבוע** מהינטינה. ואפילו הוזה הינטינה של ימינו המתעקש וצועק בכל מקום שזהו החלזון של תכלת, מנסה זה שתים עשרה שנים לצבוע בו ואין לו מה להראות מכל עבודתו כי אם חוטים דהויים (שאפשר לראות בבית מדרשו של הרה"צ י"מ מורגנשטרן שליט"א) והרבה בלבול שזרע בין האנשים. גם המחקר שתמך בו יסודותיו, כאילו מצאו גם קונכיות של ינטינה בבתי הצביעה העתיקים – נתגלה כשקר. ונראה שלאור כל אלו, שִׁכַּךְ מסע הבלבול שלו בב' השנים האחרונות.

* שמא תאמר שלכך פסלו חז"ל את ה"ינטינה" משום שהצבע המופק ממנו אינו עומד ביופיו ויורד ע"י סממנים.

☞ בשום אופן הינטינה אינה צובעת, רק מכתימה, והכתם יורד בלי סממנים – ואפילו בלי מים. ואין שום השוואה בין כתמה של הינטינה לצבע (כגון פואה ואיסטיס וקלא אילן) – כל שכן לצבע היציב והיפה של תכלת הפורפורה.

* הרי שהרמב"ם בא לתת "סימן" לאותה צביעה "ידועה" שעומדת ביופיה ולא תשתנה, אבל מעולם לא חידש "תנאי" שצבע תכלת שאינו מתקיים פסול.

☞ אבל הרמב"ם כותב בהל' ציצית ב', א': "והתכלת האמורה בציצית, צריך שתהא צביעתה צביעה ידועה, שעומדת ביופייה, ולא תשתנה. וכל שלא נצבע באותה הצביעה, פסול לציצית, אף על פי שהוא כעין הרקיע"; ורק אז בהל' ב' כתב: "כיצד צובעין... מביאין דם חילזון...", ובהל' ד': "אם נבדקה ונודעה שנצבעה באחד משאר צבעונין המשחירים **שאינן עומדין** פסולה", היינו שפסול שאר הצבעונין הוא **משום** שאינן עומדין – ואם היו עומדין, היו כשרים. ברור שדעת הרמב"ם היא שהצורך בחלזון הוא צביעתו היציבה – כתנאי ולא כסימן. עד שהתפארת ישראל רצה להכשיר תכלת מכל מקור שהוא, רק שתהיה עמידה ויציבה – האם התפארת ישראל לא ידע ללמוד רמב"ם?

* הרי דגם צבע המשתנה ע"י הסממנים של רב יצחק בריה דר"י כשר, כיון שמשבת ע"י סממנים אחרים.
 ☞ ואפילו אם אינה משתנה למעליותא כשרה, כל עוד שאינה מתקלקלת יותר; כן פירש הרדב"ז ברמב"ם (תשו' חלק ה', אלף תכא).

בפרק זה נראה שלא נתחדש דבר במהדורה השלישית. ומכל מקום חשוב להזכיר פה, שהמבהיל שאמר שהוא צבע תכלת מהינטינה מודה ששיקר, ועכשו הוא חושב שהמקור האמיתי של התכלת כן היה הפורפורא; ותכלת מהדיונון של ראדזין, הצבע הכחול הוא בגלל הברזל שמכניסים ביורה, ולא "הדם" (ואם ישימו נחושת במקום ברזל יהיה להם "תכלת" ירוקה – וכ"ז ידוע יותר ממאה שנה לפני שהאדמו"ר מראדזין המציא את התכלת שלו).

פרק ג'

* ומדברי הרמב"ם ועוד ראשונים נראה שצבע תכלת הוא צבע כחול בהיר כעין הרקיע בטהרו.

☞ הרמב"ם מגדיר תכלת (הל' ציצית ב', א'): "וזה היא דמות הרקיע, הנראית לעין בטוהרו של רקיע" (כ"ה נוסח המקורי, ולא 'לעין השמש' – ואולי מטעות הגרסה נמשכה הטעות לחשוב שהוא צבע בהיר ולא עמוק); ועיין הל' קידוש החדש (י"ח, ב'), ששם מגדיר הכוונה "טוהרו של רקיע": "שבימות הגשמים, אם יהיה צח, יהיה האוויר זך הרבה וייראה הרקיע בטוהר יותר, מפני שאין שם אבק שיתערב באוויר. אבל בימות החמה, יהיה האוויר כאילו הוא מעושן מפני האבק" – כמובן הכוונה לכחול עמוק, ולא בהיר. וכן נראה מההמשך שם בהל' ציצית: "שנצבעה באחד משאר צבעונין המשחירים שאינן עומדין פסולה"; "השחור מפני שהוא נראה כתכלת". והכותב עצמו יודע שאר מפרשים מפרשים כן כמ"ש, והוא [כחול מהפורפורא] מתאים לפרש"י בסוף פרשת שלח שהתכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב (והרקיע אינו משחיר לצבע ירוק אלא לכחול כהה). ואלו דברי רבי אברהם בן הרמב"ם בפירושו לתורה (כה, ד), שצבע

התכלת היא "מראה דומה למה שנראה ממראה הרקיע שהוא כחול טהור בין כחול העמוק (היינו הכי עמוק וקרוב לשחור שאפשר) והלובן". ומכל מקום נראה שאין החוזק מעכב, שהרי הבדיקות בין תכלת לקלא אילן המובאות בגמרא מקלקלות חוזק הצבע, ואיך ייתכן שהתכלת תהיה כשרה אם הבדיקה הראשונה קלקלה את החוזק והשניה אינה מחזירה אותו כבראשונה (עיי' רמב"ם הל' ציצית ב', ה'; ולעיל עמ' 232 מהרדב"ז, שאפילו בבדיקה השניה נשארת בקלקולה, כל עוד שאין הבדיקה מקלקלתה יותר היא כשרה).

* ואינו דומה כלל לצבע הכחול הכהה המופק מן הפורפורא.
 ☞ מדרך הצביעה, כשרוצים צבעים בהירים, ממעטים בכמות הצבע, ולכן אם בתכלת בהיר חשק נפשו, הצובעים יכולים לסדר בשבילו תכלת בהירה (ועיי' לקמן עמ' 251).

* גם את"ל דאינדיגו שכתבו ר"ח והערוך הוא מה שקורין היום היום אינדיגו, אין זה הוכחה דתכלת הוא כחול־אינדיגו, דלא כתבו איך מזייפים תכלת מקלא אילן, ואיזה חומרים נוספים מערבבים עמו על מנת לקבל גוון תכלת.
 ☞ אין פקפוק ש"אינדיגו" נקרא כך כבר יותר מאלפיים שנים, והיה ידוע בכל הדורות, ולא נודעה לנו שום סיבה לפקפק בקביעה זו. והמפרשים תמיד פירשו שקלא אילן דומה לתכלת בלי לסייג את זה בצורך להוסיף עוד צבעונין. ובעמק הנצי"ב על הספרי (שלח, ט) מפורש שקלא אילן הוא "צבע הדומה לתכלת בלא שום הרכבה ועירוב". גם הרב הרצוג ז"ל כתב שנדע את הצבע של תכלת ע"י צבע האינדיגו, והרב טוקצינסקי ז"ל קיבל דבריו (עיר הקדש והמקדש חלק ה', עמ' ס').

* בספרי המדע הקדמונים מבואר שהפורפורא שימש לצביעת ארגמן (סגול).
 ☞ וכמו שמבואר בהם גם כן ששימש לצביעת כחול. פליניוס כבר כתב שהקונכיליום מהפורפורא היה בצבע כחול; והאריגים 'היקינטינון' הנצבעים

מהפורפורה [הנזכרים בכתביהם, ובפרט בחוקי יוסטניוס האוסר להחזיקם] הוא בצבע כחול; וויטרוויוס גם כתב מפורש שצובעים בפורפורה כחול – כל אלו מהווים רשימה מבוססת שבזמן העתיק צבעו למעשה בפורפורה גם כחול (ועובדה היא שכבר מצאו יותר משלושה אריגים כחולים שנצבעו מהפורפורה – וכדלקמן בסוף ההערות לפרק זה). אמנם, הנחתו שארגמן הוא סגול דווקא, מוטעית. כי מפרשינו מתארים צבע ארגמן כצבע אדום, וכן הוא בשפות רבות בימי הביניים – ולא סגול (ויאולט). ולכן נמצא, כמו שהוא עצמו כותב, שהתועפות ראם קורא לפורפורה חלזון אדומי ובזוהר מוזכר בגד "פורפירא סומקא". ונדבר עוד על זה – וגם נפק"מ איזה צבע הוא פורפור – לקמן.

* דא ודא אחת היא שמהפורפורה הפיקו צבע סגול, וצבע סגול נקרא פורפורה. וכך היא האמת – כי הצבע פורפור מכונה על שם חלזון הפורפורה שממנו מופק. וכדבר הזה נמצא לרוב בכל הלשונות, כגון צבע סגול נקרא בכל הלשונות על שם הפרח, וכן צבע כתום שבאנגלית נקרא אורנג' הוא על שם פרי התפוז (ועד שהחלו האנגליים לייבאו לא היתה מילה לצבע זה); אולם המונח "פורפור" לא מגדיר צבע מדויק – כי הוא חולש על שלל הגוונים המופקים מהפורפורה, מהפורפור האדום ועד התכלת הכחולה. ועוד, אפילו כדבריו, זו אינה ראייה שלא הפיקו גם כחול ממנו (וכמו שכתב פליניוס שמפיקים מחלזון הפורפורה גם פורפורה וגם קונכיליאה [שלדעתנו הוא תכלת] – הווי אומר שגם מה שלא נקרא בשם פורפורה אפשר להפיק מפורפורה).

* ואלו שכתבו שרמש הים הנקרא "פורפורה" הוא החלזון שממנו צובעים התכלת [החוות יאיר ודעימיה], סוברים שצבע תכלת הוא **סגול**.
 האם החוות יאיר, על סמך כמה ספרי או"ה – ידחה המסורת שבידינו שתכלת הוא כחול (בלוי"א), וכמשמעות דברי חז"ל? לכאורה אין בידינו מסורת שלא היתה בידו. אלא האמת היא כי החוות יאיר לא כתב שהתכלת היא פורפור, אלא **שדם החלזון** הוא פורפור, וכלשונו במקור חיים (יח, ב): "בחידושים כתבתי דם

חלזון שבו צובעין תכלת אינו בלו"א (כחול), רק צבע פורפר שנעשה מדם דג שנקרא פורפר". אם כוונתו שהתכלת פורפר, היה יכול לקצר ולומר בפשטות 'בחידושים כתבתי דתכלת אינו בלו"א, רק צבע פורפר וכו'' (ואפילו מי שיתעקש שכוונתו היתה שתכלת אינו אלא פורפור [וקצת תמוה שכך יקרא לו כי פורפור הוא אדום כנ"ל ותכלת ודאי אינה אדום] יוצא לנו חידוש נפלא, שאעפ"י שלפי המסורת תכלת הוא בלו"א, אבל משום שזה כל כך מוכרח אצלו שהחלזון הוא הפורפורא, הוא מוכן לסתור המסורה כדי לקיים זיהויו). והשלטי הגבורים גם כן מזהה הפורפורא כחלזון התכלת, ומכל מקום דעת שפתיו ברור מללו (פ' מד): "התכלת הוא צמר הצבוע כעצם השמים" – ולא סגול. וכן המוסיף הערוך בערך קלא אילן כתב שהאינדיגו דומה לתכלת – וצבע האינדיגו ידוע. ובכן, נסתר כל בניינו שכל מי שחשב שהחלזון היא הפורפורא גם סבר שתכלת היא סגול.

* והנה החוות יאיר עצמו, אף שכתב שהתכלת נעשה מדג הפורפור לא הטיל תכלת בטליתו.

☞ כי לא ידע אם עוד נמצא הפורפורא, ולא גר בחוף הים התיכון, ולא ידע איך לעשותו – וכמו שנשכח מכל האומות גם כן איך לעשות 'פורפורא'.

* "פורפירא" אין פירושו בגד תכלת... אלא הכוונה ללבוש מלכות. ☞ המוסיף לערוך והראבי"ה והמדרש הגדול במדבר (ד', ה') והאריז"ל בלימודי אצילות (ל ע"ב) – כולם כתבו שפורפורא היא בגד תכלת (מלבד שאר מקומות שמשמע כך). ולא מצאנו בשום מקום שייקרא בגד בשם פורפורא בלי שנצבע מדם הפורפורא. אלא פשוט הוא (וכמו שיעידו המילונים המקובלים) שנקרא פורפורא על שם מקור צבעו – חלזון הפורפורא – באיזה צבע שיהיה, בין אדום בין סגול ובין כחול. וכן נראה ברור מהילקוט תהלים (כב): "ואנכי תולעת, ריב"ל אמר אומה שהלבישה אותך פורפירא בים", לומד על פורפירא מהא שבאה מהתולעת/החלזון-פורפורא. ולכן לקרוא לבגד של תכלת "פורפורא" אי אפשר, אם לא שהתכלת באה מהפורפורא.

* ושאריות הצבע שנתגלו שם [בבתי הצביעה העתיקים] הם בצבע סגול ולא כחול.

👉 לא ראינו אינו ראה (ואפילו חרסים מוכתמים בסגול מצאו רק מתי מספר – איני יודע אם אפילו שלושה). ויש להקשות אפילו לדידה, כי אפילו נאמר שהתכלת אינה מהפורפורה, מדוע לא מצאנו שום בתי צביעה או חרסים מכל התעשייה הענקית של התכלת? אבל אם התכלת היא כן מהפורפורה, הכול מובן (עפ"י הסברו של ד"ר צ. קורן), כי מה שנשאר על החרסים הוא מהשכבה העליונה של היורה שהיה במגע עם האויר והחמצן. צבע זה לא מומס ביורה, ולכן אין אור היום גורם לו להשתנות לכחול – אלא נשאר סגול כמו שהיה; ואין פלא שמתעשיית התכלת לא נמצאו חרסים כחולים – כי אם סגולים.

* ומה שנתגלה בחפירות ארכיאולוגיות ליד שריד בית מקדשנו קונכיות של חלזונות ובהם כמה פורפורות...

👉 הקונכיות שמצאו ליד שריד בית מקדשנו היו של פורפורה בלבד – ולא שום מין אחר. ובגלל שאפשר לצבוע רק מפורפורה, ולא משאר קונכיות, לכן הארכיאולוגים מייחסים חשיבות לממצא, בחשבם שאולי שימשו לצביעה לצורכי המקדש.

* ...אם אכן השתמשו בהם לצביעה, נראה שהיה זה לצבע ארגמן.

👉 הרמב"ם בפיה"מ כלאים פרק ט', והרד"ק בספר השרשים – שניהם מפרשים שארגמן במקרא הוא צבע אדום מהלאק (לכ"א – כנימת מגן המפרישה נוזל סמיך שממנו צבע בשם זה והלָּפָה שמושחים להגן על עץ), וממילא אינה מחלזונות הפורפורה (אפילו שיהיה באותו צבע פורפור). ולכן נראה שאם השתמשו בהם לצביעה, היה זה לצבע תכלת (ולמעשה, נמצאו בסך הכול שש קונכיות, ולכן אני תמיה שמישהו יביא את אלו כראיה **בעד** זיהוי החלזון).

* ומה שלא הזכירו חז"ל בפירוש את הפרורפורה, משום שרצו לשלול את כל החלזונות האחרים, לא רק את ה"ארגמן".
 ✎ יש לחז"ל דרך הרבה יותר פשוטה להשיג מטרה זו: אותה תוספתא שכתוב בה "תכלת מן החלזון כשרה, שלא מן חלזון פסולה", ממשיכה: "שני התולעת מן ההרים כשר, שלא מן ההרים פסול". ולכן אם חז"ל באו לפסול כל שאר החלזונות (כאילו) שאפשר לייצר מהם תכלת, היה להם לקרוא בשם (ולא כמו שעשו ז"ל לדמותו בדמיונות "גופו דומה וכו'"), וכמו שעשו עם תולעת השני – ונגמר הסיפור. אלא לא היו צריכים לכל זה, כי אין עוד בעל חיים בעולם שאפשר לצבוע תכלת ממנו מלבד מחלזון הפרורפורה.

* ומה שלא חששו לזיוף צבע התכלת מן הפרורפורה... כי הצמר הצבוע מהפרורפורה היה יקר מזהב... ולמה זה יזייף אדם את התכלת בדבר היקר כמו התכלת עצמו.
 ✎ "או שכתב את האזכרות בזהב הרי אלו ייגזו" (שבת קג, ב); "ציפן זהב... הרי זה דרך החיצונים" (מגילה כד, ב). הוא חושב שמוסיף יקר וכבוד למצוה – ולכן חז"ל מזהירים ממנו. ועוד, הרי התעשייה היתה באותו מקום שצינו חז"ל שהוא מקום תעשיית התכלת, איך לא הזהירו חז"ל מחילוף – אם לא מזיוף.

* ולדבריהם מבואר בספרי יון הקדמונים שהתכלת נקרא בשם יקינטינון (וצריך בירור בספרי היוונים).

✎ ביררנו, ואכן אנחנו יכולים להגיד בפה מלא שבכל תרגום ליוונית ורומית הידוע לנו, נמצא תרגומו של תכלת "היקינטינון" – לבד ממקום אחד ב"תרגום השבעים" שמתרגם כליל תכלת כ"הולופורפורה" = "כולו פורפורה".

* ושאלתי מומחה גדול ליוונית ורומית עתיקה (יהודי יר"ש).
 ✎ ומה אנן, קטלי קניא? ומאיפה למד המומחה שלו אם לא מאותם מקורות שלמדנו אנו (ולא שאני אומר שאני ודכוותי מומחים בלשון יווני ורומי, אלא בנוגע לענייננו מה עדיפותו)?

* ואמר שלא שמע ממלה זו, רק "יקינטין" הוא שם של פרח.
 ☞ אם ה"מומחה גדול... יהודי יר"ש" ידע שמלת "יקינטין" הוא hyacinthos (שם עצם), אז למה לא ידע ש"יקינטינון" הוא hyacinthinon (שם תואר)?

* וכיום מצוי פרח זה הנקרא "יקינטון", והוא מופיע בגוונים רבים.
 ☞ היקינטון של אז היה רק בצבע כחול – וכל הצבעים של היום הם בגלל פיתוח מלאכותי של וריאציות שונות.

* פירוש המילה "יקינטינון" אינו ברור.
 ☞ עיין ב"לולאות תכלת" עמ' 233, רשימה ארוכה של מקורות אשר ברור מהם שהפרח יקינטון בזמן העתיק היה בצבע כחול השמים.

* ומאן יימר שאין העתקת היונים משובשת...
 ☞ בואו חשבון: שיקינטינון הוא צבע כחול, יש הרבה מקורות כנ"ל; שתכלת היא גם כחול – מסורת בידנו (מלבד שאר ראיות); שהיה סוג פורפורא בצבע יקינטינון, מוזכר לכה"פ בקודקס יוסטניוס; וכל התרגומים (כולל העתקת עקילס אצל האומות) מתרגמים תמיד תכלת כיקינטינון. כמדומני שעל כל זה אין חולק. והמוסיף לערוך תיקן את הגרסא במדרש אסתר שמביא תרגומו של עקילס לתכלת כ"טיינון" ל"יקינטינון"; ומפרשי המדרש קיבלו את דבריו. וכן תרגמו יוסף בן גוריון ופילון אלכסנדרוס. ולמה כולם (בכל הדורות ובכל המקומות) ישבשו דווקא מלה זו לתרגום לא מדויק (כי אם כולם השתמשו באותה מלה לכאורה זו ראייה שאותה מלה תואמת מאוד את צבע התכלת של הציצית)? האם אחד מעיקרי אמונתם תלוי בצבע המדויק של תכלת שישבשוהו בזדון, ולמה שיוסף בן גוריון ופילון היהודים ישחקו לידיהם? ואפילו מרן הקהלות יעקב זצ"ל סמך על דבר האומות כשמשיחים לפי תומם, ונצטט רק קטע קצר מ"כתבים החדשים" שלו (סי' קכ): "כן אבקשו אם יברר בספרי חול מדות האיטלקיים הקדמונים יכתוב נא לי הכל כאשר לכל עם המקורות באיזו

מקום מבוארים הדברים, כדי לעמוד על אמיתת שיעורי תוה"ק בלא שום ספיקות" – ותו לא מידי! אלא שוב התופעה חוזרת על עצמה: לחשוד בלי הגיון, לפקפק בלי נימוק בכל דבר המקובל על השכל הישר (ועיין מסילת ישרים, פרק ט').

* וגם בחפירות ארכיאולוגיות של בתי הצביעה העתיקים נתגלה שירות הצביעה עמדו בחוץ תחת השמש... איך יתכן שבכל בתי הצביעה העתיקים... נמצאו שרידים של צבע סגול ולא נמצא שום שריד של צבע כחול... לטענת בעלי הפורפורה אין צורך כלל בשמש לעשותו כחול אלא די בחשיפה לאור זמן ממושך יותר, א"כ איך הצליחו בתי הצביעה לצבוע סגול... גם פלא שבזמן הרב הרצוג אפי' אנשי המדע לא ידעו כלל שניתן להפיק צבע כחול מן הפורפורה... ובאמת הוצאת צבע כחול מן הפורפורה אפשרית רק... ב"שיטת החיזור"... ובעזרת כימיקלים... ומעתה גם אם כנים דברי החוקרים דגם בלא כימיקלים אפשר לצבוע בשיטה זו ע"י רקבון בשר שמניחים בתוך יורות הצבע (אלא שבאופן זה לוקח יותר זמן), מ"מ הא קמן שבתי הצביעה העתיקים צבעו סגול, ואולי צבעו בשיטות אחרות.

יש צורך באור היום, רק שאין צורך בשמש בהיר (לכאורה). והצורך בחיזור אינו רק כדי להפיק צבע כחול מהפורפורה אלא אפילו לצבוע בו סגול, וגם אפשר לכסות היורה כדי לצבוע סגול – עיין ב"פתח דבר". וסיבת מציאת שרידי חרס סגולים בלבד, ושזה בעצם ראיה שהשתמשו בפורפורה לצביעת תכלת – עיין לעיל עמ' 236. וכן כתבנו שהרב הרצוג לא ניסה אף פעם לצבוע אלא סמך על ניסיונות קודמים של המדענים ותוצאותיהם ששלחו לו – ומה נעשה שהמדענים עבדו במעבדות, ולא באור היום?

* ורק בשנת תשל"א נתגלה ע"י חוקרים גויים שניתן לצבוע ממנו כחול. לא מדויק: עד שנת תשל"א לא שחזרו את תהליך הפקת התכלת מהפורפורה, משום שנעשו ניסיונות קודמים במעבדות, ולא לאור היום; ולא ע"י חוקרים

גויים, אלא על ידי חוקר יהודי; ומה שהוא חקר היה, מאחר שהפורפורה הוא החלזון והתכלת היא צבע כחול, איך הפיקו כחול מהפורפורה.

* הטענה שבזוהר פרשת תרומה רמוז תהליך זה... יעוי' בזוהר שמדבר על בריאת העולם.

☞ מי שרגיל בזוהר יודע שהזוהר משתמש בדברי העוה"ז כמשל לדברים עליונים; והזוהר לא מצא משל יותר ראוי במקרה הזה אלא הכנת צבעו של החלזון לתכלת.

* לא נמצא שום חלזון אחר שמפיקים ממנו תכלת.

☞ אני אומר אפילו יותר מזה: בכתביהם לא מצאנו עוד בעל־חיים שאפשר להפיק ממנו תכלת; חז"ל אינם מזכירים שום בעל־חיים שאפשר להפיק ממנו תכלת לבד מהחלזון; ועד היום לא ידוע על עוד בעל־חיים שאפשר להפיק ממנו תכלת. ולכן מה שמתמיהה, אמת שאינו הוכחה מתמטית גמורה, אבל להתעקש שיש עוד בעל־חיים כזה (בלי שום בסיס אלא מרצון להפריך הפורפורה) – השכל הישר מגדיר כאבסורד.

* ופלניוס... לא נזכר בדבריו... שהוא שימש לצביעת בגדי הכהן הגדול...

☞ אין סיבה שיזכיר כך בדבריו, כיון שספרו (הנקרא "תיאור הטבע") לא בא לתאר פולחני דתות – ק"ו תורת דת האמת; ובפרט, ולא כמו שהרבה טועים, שרוב תעשיית התכלת ושימושה היו לבגדי חול (כדמוכח במס' עירובין צו ע"ב). ולכן היה יותר נראה שיזכיר עוד חלזונות שאפשר לצבוע מהם (אפילו אם שימשו רק ליהודים לצרכי דת), ולא איך שימש בדיוק כל בגד צבוע לכל דת וכת שבעולם.

מה שנחדש בפרק זה במהדורה השלישית הוא:

טוען שהתכלת נעשה בלזו, מה שאין כן תעשיית הפורפורה שהיתה בחוף הים בין צור וצידון (שמוזכר בחז"ל שהוא המקום שצדו שם החלזון לצביעה –

ואחרים רוצים לטעון שהכוונה שם לחלזונות למען צביעת ארגמן, ולא תכלת). וגדולים וטובים ממני וממנו חשבו להקשות כן. אולם לא מובן לי איך טעו טעות גדולה ומרה כזאת, כי ממקום שהביאו ראייה משם תשובתם; שבמסכת סוטה מו ע"ב אומרים שלוז היא עיר של גויים, בני בניו של כנעני אחד שעזר לישראל בכיבוש הארץ ונתנו לו את חייו לברוח מארץ ישראל – נמצא היא עיר של גויים, מחוץ לארץ ישראל (אולי באמת בין צור לצידון) – וכל תכלת שנעשה בה פסולה לתכלת, כי לא נצבעה לשם מצוה על ידי ישראל. ואעפ"י שבתנא דבי אליהו זוטא פט"ז (והוא מהפרקים שבסוף תנב"א, שאינם אלא ברייתות שהוסיפו המעתיקים) איתא "היא לוז שצובעין בה תכלת לכל ישראל", אותה מימרא הובאה גם במסכת סוטה הנ"ל, ובלי המילים "לכל ישראל". ואם גורסים כמ"ש בתנב"א קשה הקושיא עצומה הנ"ל, ולכן נראה כגרסת תלמודא דידן (אלא אם כן כוונת המימרא אינה לתכלת של מצוה אלא לבגדי חול). סוף דבר, אין סתירה ממה שצבעו בלוז תכלת לזה שצדו חלזונות בחוף הים הגדול בסמוך לסולמה של צור, וכנראה אנשי לוז היו מומחים בתחום צביעת התכלת, ונקרא כל הענף כל שמם. אמנם היו עוד בתי צביעה בשאר מקומות.

ובענין הצבע לא התחדש הרבה ממה שכבר הארכתי בספרי, אבל בענין האירנדי"ש של בעלי התוס': נראה שדווקא כחול נוטה לסגול אפשר לקרוא אירנדיש בצרפתית ישנה, ולא בלו"א.

וגם הוא האריך להוכיח שכל מי שאמר שהתכלת באה מהפורפורה חשב שגוונה סגול (ולא כחול, כמו שחושבים המחדשים המתלבשים בתכלת); וגם האריך להוכיח שנראה מאוד שגוון התכלת היה כולו נוטה לסגול (ודלא כדעת המחדשים המתלבשים בתכלת). ואני שואל, למה לפי דבריו אינו לובש תכלת נוטה לסגול מהפורפורה, שלדעתו זו בדיוק כוונת החוות יאיר ודעימיה. ובפרט לפי דבריו, שזו דעת הרמב"ן – שהתכלת שאין אדם מרים את ידו ללבושו מלבד מלך הגויים היא דווקא סגול הנעשה מהפורפורה. ואם בגלל שהחוות יאיר עצמו לא עשה תכלת, הרי המדענים של אז שהתחקו אחרי עקבות הפורפורה לא הצליחו לשחזר דרך צביעתו – אפילו לצבוע אדום וסגול (וכמו

בקשת פאביו קולמניי בשנת שס"ו מהשר שלו הוא הקדיש את ספרו על פורפורא, האם נמצא אצלו פיסת פורפורא שאפשר אולי דרכה להתחקות אחרי דרך צביעתה). ולכן לא עשה הוא וכל ישראל תכלת מתוך האונס שלא ידעו איך לצבוע ממנו.

אבל לנו "המחדשים המתלבשים בתכלת", מספיקה לנו מסורת אבותינו מדור דור שהתכלת בצבע השמים בטהרו – וככל המקורות המבססים מסורה זו. ולענין הירושלמי המובא בראבי"ה (שלא הבנתי מה ראייתו לסתור שקראו לתכלת 'פורפירין'); מוזכר בגד כזה במדריך לשר העיר (*Book of the Eparch*) המזכיר איסור על הצובעים לצבוע בגד בשם פרסינודיבלאטה, שהמתרגמים מבינים או כבגד עם פסים של פורפורא וצבע ירוק לסירוגין, או אולי פורפורא ירוק ככרתי (פרסינודי=ירוק ככרתי; בלאטה=פורפורא). ולכן נראה שהמלה "פריפינין" המופיעה לפנינו בראבי"ה היא טעות הדפוס או המעתיק, וצריך להיות "פריסינין" היינו 'ירוק-ככרתי' ביוונית ולטינית.

ועוד טוען, שלא מצאו פורפורא בצבע תכלת, כי אם מרדעת חמור אחת (וברוך היודע אם זאת באמת מרדעת חמור או משהו אחר – מה שכן אפשר להגיד שזו יפה מאוד); ואם מבחינת כימית התכלת מהפורפורא ואינדיגו הם זהים, איך ידעו אם הכחול באריג מפורפורא או מהצומח? והתשובה היא שמה שהניחו שמבחינת כימית הצבען הכחול משניהם זהה – הוכח כמוטעה; אלא אפילו הכחול מהפורפורא יש בו אחוז ניכר של מולקולות מונרברומואינדיגו (היינו אינדיגו שמורכב עם אטום אחד של ברום – ולא חמצן כמו אינדיגו) אשר צבעו יכול להיות סגול או כחול (לפי התנאים המשפיעים עליו), והפורפורא הוא הדבר היחיד שמפיקים ממנו חומר זה (באופן טבעי). ולכן מבחינה כימית יש ויש להבדיל בין תכלת לקלא אילן – ונראה שזה בדיוק הסוד של בדיקות חז"ל בין תכלת לקלא אילן.

ומאז כבר נתגלו לכל הפחות עוד שתי דוגמאות של כחול מהפורפורא: האחת פורסמה ע"י ד"ר נעמה סוקניק בכנס של אגודת פתיל תכלת (ואריג זה יש בו נטיה קלה לירוק, ומ"מ הווי ראייה שאפשר לצבוע כחול מהפורפורא, כי הצבע

הירוק יבוא אחרי הכחול בחשיפה לשמש); וגם ד"ר צבי קורן וקריס ורהקן למנס פרסמו מאמר בשנת תשע"ג על מציאת סיבים כחולים הצבועים מארגמן קהה־קוצים (בעצם נראה שבשנים קדמוניות כל הצביעה מחלזונות באגן הים התיכון, בכל גוון שהוא, היתה בעיקר מארגמן קהה־קוצים). והעיר שיוסיפון מזכיר שדווקא המקור של הארגמן מן הים (מן הפורפורה) ולא תכלת. ואתמהה האם אין הוא מודה שהחלזון המוזכר בחז"ל חי בים. וגם טעה במה שאינו מאמין שהרומאים יאסרו צביעת בגד לפי חומר הצבע ולא הגוון עצמו (ואם אסרו פורפורה, ודאי מה שאסרו הוא גוון פורפורה); ולא כן פני הדברים, אלא אסרו צביעה מהפורפורה דווקא ולא חיקויים – והחוקרים כבר העירו על זה.

פרק ד'

* אין זה שייך לעניננו כלל, דהח"צ מדבר על רמזים. עיין שם בתשובת החכם צבי (סי' נו) המדבר על שאלה חמורה במראות דם. וחז"ל הרבו להשתמש בלשון "דומה" על דברים שהם רק דומים באיזה צד. ובנדה, נגעים ואתרוג החכמים הגדירו את הצבעים בצורה של: כזה מותר/טהור/כשר, וכזה אסור/טמא/פסול; משא"כ בתכלת ומראה החלזון לא עשו כן כי אם הסתפקו בלשון "דומה". הווי אומר שחז"ל לא התכוונו לדמיון מדויק אלא לאיזה צד דמיון.

* ונדחקים... שגופו דומה לים וברייתו לדג אינם סימנים, אלא הוא ביאור למה דמיו יקרים... וקשה להבחין בו ולצודו, אבל מה נעשה שבזמן חז"ל לא היו צדין החלזונות ע"י צוללנים אלא ברשתות כמבואר בגמ'.

☞ ודאי שנצודו הפורפורה על ידי רשתות, כמוזכר לרוב. אמנם מאוד מסתבר שחיפשו היכן הלהקות נמצאות על ידי צלילה, כי הפורפורה אינו שוחה במהירות ממרחק כדי להגיע לפתיונות כמו רוב הדגים (וכיום משתמשים לצידתם בין ברשתות ובין בצלילה). עכ"פ, מה לנו לכל אריכות הדברים, כי דומה איננו זהה,

והרי"ף והרא"ש כבר השמיטו מאמר זה מהלכותיהם כי אינו ענין מעשי להלכה כתנאי לחלזון, אלא להיפך – החלזון אמור להזכיר לנו את הים, וכמו שכן הוא בפורפורה; ז"א, זיהויה של הפורפורה כחלזון התכלת אינו מיוסד על תירוץ זה או אחר לקושיית "הדומה" – ובפרט שבד"כ הוא כן במראה של ים.

* והרמב"ם כתב שעינו דומה לעין התכלת.

☞ בנוסחאות מדויקות של משנה תורה (כגון הספר החתום "הוגה מספרי") "לעין הים".

* שהוא דג ולא חלזון.

☞ לוקח כדבר פשוט שידע מהי הגדרת התורה ודברי חז"ל לדג, ואני לא מצאתי שהדברים כה פשוטים (עיין בלולאות תכלת עמ' 126 באריכות). וכבר מצאנו בפירוש הגר"א למשניות (כלים יא, א): "שכל שבים מין דג הוא, כל דמות שיהיה לו", וכן הראב"ע (שמות ז, כז) מגדיר "אליתמסח" [תנין – crocodile] כדג. ומצאתי שחלזון ימי נקרא "דג" בהרבה לשונות עד העת החדשה – כי כל מה שבים קראו דג.

* עוד איתא בברייתא ובדמו צובעין תכלת, ובדם הפורפורה אין צובעין כלל, רק מוציאים כמה טיפות של חומר (ג'ל שקוף) מתוך איזה בלוטה של החלזון... ואין ניתן לקרוא לחומר הזה דם.

☞ כי כך קוראים לזה בכמה שפות – "דם" (בינתיים מצאתי כן בחיפוש קל ביוונית, באיטלקית, בצרפתית, בגרמנית, ובאנגלית), וכמו שהמקור חיים עצמו כתב "דם דג שנקרא פורפר". ואצל נדה הכל מדברים על דם ירוק, אעפ"י שפשוט הוא שדם ירוק אינו דם ממש. ועיין לקמן מה נקרא דם מיפקד פקיד. מ"מ אין שום קושי להבין "דם" כמיצוי חומר מן החי בלשון מושאל – ואפילו בתורה מצאנו "דם ענבים" עד"ז.

יעו"י עוד ברש"י מגילה ו' א' שמפרש "עמים הר יקראו" מכל השבטים
 יתקבצו להריך לקנות שפוני טמוני חול, ופי' שהחלזון עולה מן הים להרים.
 דיבור רש"י נגמר ב"שפוני טמוני חול", ומ"ש "כי החלזון עולה וכו'" הם
 דברי רש"י בדיבור הקודם – ולא בתור פירוש ל"הר יקראו". בוודאי שרש"י לא
 היה מפרש כוונת "הר" על דרך זה, כי אז גם הטריית וגם החול של זכוכית לבנה
 היו צריכים עד"ז לעלות אל ההר – וזה אינו. אלא שההרים שבזבולון מגיעים
 כמעט עד החוף; ומביאים דברים אלו מהים אל ההר, שם מכינים ומוכרים את
 תוצרתם. והוא רוצה לפרש שהכוונה ב"יש מקום בים המוטל בהרים וכו'" היא
 שיש מקום בים ששם החלזון מוטל בהרים. וראיתו מגרסת מדרש תנאים (שהוא
 ליקוט ממדרש הגדול, שהוא עצמו נערך רק בשנות ה'ת"ק): "שהרבה מקומות
 בים שהוא מושלך בהן בהרים וכו'" – משמע דקאי אחלזון גופיה. ואינני מבין
 מה ראייה יש לו מזה נגד הפורפורה, הלא הים יכול להקיא מתהומותיו כל חלזון
 שהוא על ההרים (כי לשון המדרש הוא "מושלך" – ולא שחיים בטבע שם) !
 אולם, אפילו פירוש דברי רש"י יהיה כדעתו, מ"מ אינני מבין מה הוא רוצה ממנו,
כשהוא עצמו מביא היד רמ"ה, החולק על רש"י על דבר זה עצמו ד"היאך [חלזון
 התכלת] בהר מה בעי"; וגם הוא מודה "וכן נראה דעת הערוך, דלא מיירי בחלזון
 התכלת, מדלא כתב גמ' זו בערך חלזון התכלת". שני ראשונים ודאי סוברים
 שהחלזון שממנו מפיקים התכלת אינו עולה בהרים; וכן מדברי הספרי נראה
 שאינו עולה להרים, אלא (אולי) שהים מעלה אותו לשם (כשכר לצדיקים – היינו
 לא בטבע אלא בהנהגה מעל־מהטבע); א"כ מהי בדיוק קושייתו עלינו? (וגם
 לרש"י הפירוש אינו שהחלזון הוא חייבשתי, אלא חיימי שעולה בעונה הרבייה
 (להטיל ביצים).

*** מבואר דהחלזון מת מיד בשעת פציעתו... דאם אינו מת רק לאחר זמן רב אין
 מקום להקשות וליחייב נמי משום נטילת נשמה, די ש לתרץ בפשיטות דמיירי
 שמת במוצאי שבת.**

טועה בדבר משנה הוא, כיון שהוא ודאי חייב על פציעתו אפילו שלא מת מיד, וכמ"ש: "אמר שמואל השולה דג מן הים **כיון שיבש בו כסלע** חייב" (שבת קז, ב); וכדמפרש הרמב"ם בהל' שבת (יא, א): "שעדיין [גרסת הספרים עוד] אינו יכול לחיות". ואם רצונך בדברים מפורשים, ז"ל המנחת חינוך, מוסך שבת, מלאכת שחיטה: "מבואר דאין צריך שימות הבעל חי תיכף, רק כיון שעשה בו דבר שאינו יכול לחיות, על עשייה זו חייב משום נטילת נשמה".

* דאם יכול לחיות כמה שעות, מסתברא שגם ניתן לרפאותו.
יגלה נא באיזה רופא מומחה הוא התייעץ שאפשר לרפאו, כי הרבה כסף וטורח יחסוך מיהודים אלה המייצרים תכלת ע"י שימוש חוזר בחלזונות – ובפרט בזמן העתיק הצוריים והצידונים היו יכולים להרוויח הרבה ממלאכת רפואה כזו, כאשר כל טיפה מהחלזון שיחסכו, שווה את משקלה בזהב.

* [מביא שיטות הראשונים לגבי סוגית הצד חלזון והפוצעו].
מכל מה שמאריך בשיטות הראשונים, אנו לומדים כי אין הסכמה ביניהם מהו **מציאות** החלזון, כלומר לא ייתכן לקיים דברי כולם – כי י"א שיש לו אברים שאין הנשמה תלויה בה; וי"א שהוא גוף אטום; י"א שצובעים עם דם חיותו, וי"א שצובעים דווקא בדם "מיפקד פקיד"; י"א שבהכרח הוא ימות, וי"א שאין הכרח שהוא ימות. אלא כל ראשון וראשון מתרץ את הגמרא כפי סברתו, והעיקר שהחלזון האמיתי לא יסתור את ההלכה שיוצאת מפירושיהם.
והנה אבאר את המציאות, ותראה שהוא מקוים בגמרא, ואינו סותר אוקימתות הראשונים:

החלזון מתחיל להפריש את הנוזל הנמצא בבלוטתו כשנפצע, והולך הצבען לאיבוד. גם כשימות מעצמו (בגלל שהוצא מהמים או איזו סיבה טבעית אחרת) הצבען עצמו מתקלקל והולך. החלזון אינו מתרגש בשבירת חלק מקונכייתו בלבד, כל עוד שהוא עצמו לא נפגע מבפנים. והנה יש ב' דרכים להוציא את צבעו (המכונה בהרבה מקומות "דם החלזון" כנ"ל). אחת היא איך שעושים את זה

כיום בד"כ, ומוזכרת גם בספרים העתיקים: שוברים את הקונכיה כנגד מקום הבלוטה בזהירות שלא לפגוע בגוף החלזון, ומגלים אותה, ואז מוציאים את הבלוטה מהחלזון בכלי או אפילו ביד; פעולה זאת יש לעשות במהירות, כי מיד כשפוגעים בגופו, הצבע מתחיל "לברוח" ממנו או נספג בכשרו.

הדרך השניה היא פשוט לפצוע את החלזון עצמו בבלוטתו ע"י שבירת הקונכיה כנגדו, שעצם המכה בקונכיה גורמת לפציעת הבלוטה. בדרך זו הנוזל יתחיל לצאת מעצמו דרך הפציעה. גם דרך זו מוזכרת אצל הקדמונים, וד"ר צבי קורן חזר על זה בהצלחה. כמובן, אם המכה תחטיא את המטרה ותפגע בחלזון שלא בבלוטה, או שיכה חזק מדי וכד', הדבר יגרום להפרשת הדם או בליעתו בכשרו – והצבע יאבד. עכשו נחזור לגמרא: "ת"ר הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת [משום צד]... וליחייב נמי משום נטילת נשמה, אמר רבי יוחנן שפצעו מת [שניצוד חי ונשאר במים, אלא מת מחמת עצמו], רבא אמר אפילו תימא שפצעו חי [נגד הבלוטה], מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, והא אביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה ר"ש בפסיק רישא ולא ימות, שאני הכא דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליצייל ציבעיה [ולכן אינו רוצה ונוזהר מאוד שלא לגרום לו שום חבלה מלבד להוציא דמו, ואפילו זה, אם היה יכול להוציאו בלי לגרום מיתתו עדיף טפי כי פגיעתו רעה ומיד מתחיל להתקלקל צבעו]".

והא דכתבו תוס' שם ד"ה וליחייב, שקושיית הגמ' תהיה גם אליבא דרבי יהודה דסבר מקלקל בחבורה פטור (ואם כן מה ההוה אמינא לפי רבי יהודה שיהיה חייב משום נטילת נשמה אם אין בו שום תיקון], שתוס' מתרץ "יש תיקון קצת שאינו מפרכס לכאן ולכאן ונוח ליטול ממנו הדם" (והוא מיוסד על תוס' הקודם שכתב ש**מא** חלזון דרכו לפרכס ולקרב מיתתו). גם כאן אפשר שאם היה הורגו מיד ובמהירות, אעפ"י שיתחיל דמו להתקלקל, מ"מ לא יתקלקל במהירות כמו מפציעה לא מוצלחת, שיתאמץ החלזון לפלוט צבעו כל עוד נשמתו בו.

* דברי התוספות ברור מללו שאין דם החלזון מונח בכיס מיוחד, שהרי כתבו להדיא דבהוצאת הדם הראוי לצביעה יוצא גם שאר הדם שמחמתו הוא מת...

ואילו בפורפורה אין מוצאין אלא כמה טיפי ג'ל מן הבלוטה וחורץ מזה לא יוצא כלום, ודם מפקד פקיד אין פירושו שהוא כנוס בכיס דוקא, אלא הכונה דם חלזון הראוי לצביעה מצד מהותו וטבעו הוא מפקד פקיד, כמבואר בכתובות דף ה' ע"ב לענין דם בתולים דמפקד פקיד אע"פ שאינו דם הכנוס בכיס. אעפ"י שהצבע בבלוטה, ודאי שבפציעתו לפתוח הבלוטה מחבלים בבשרו – וגורם למיתתו. ואל תתמה על הענין ש"דם מונח בכיס" בלי קשר לשאר מערכת הדם לדם ייחשב, כי כך קבע הרא"ז מלצר ז"ל באבן האזל מפורש (כלי המקדש א, ג): "צ"ל דם חלזון כיון שהוא מפקד פקיד אין בו דין דם חיה, ואף שעכ"פ הוא יוצא מן הטמא צ"ל כדברי הכ"מ דכיון שהוא צרור נעשה כעפר בעלמא... ולכן ה"נ כאן גבי מור (של קטורת) כיון שכתב הרמב"ם שהוא הדם הצרור בחיה שבהודו, וא"כ אינו דם האברים אלא כעין דם החלזון שיש להחיה מקום מיוחד שנצטר שם דם זה ואין לו המשך ויניקה מן האברים".

* הסכמת כל הראשונים, א. שמוציאים את גוף דם החלזון ולא שתיים שלש טיפות מתוך איזה כיס... ב. החלזון מת מיד בשעת הוצאת דמו... נראה ברור שדברי הגמ' אינם מתאימים לחלזון ה"פורפורה".

מה שברור לו לכאורה לא היה ברור לבעל החוות יאיר, למחבר השלטי הגיבורים, וליעב"ץ! ואנחנו כבר ביארנו שאין הכרח שימות מיד כדי שיהיה חייב; ושגם הריר הזה נקרא דם החלזון. (ובכלל אינני מבין מה הוא רוצה מזה שיוצא רק ב' או ג' טיפין.)

* גם בזמן חז"ל נקבו את הקונכיה [של הפורפורה] כנגד הבלוטה... ואין שום חכמה יתירה להכות בפטיש ולחתוך בסכין.

א. מי דיבר על מומחיות? השאלה במלאכת שבת היא הכוונה, וכוונתו להוציא את הצבע בכמה שיותר נשמתו בו, שכן תהליך המיתה גורם לאיבוד איכות הצבע; והוא פרדוקס עשיית התכלת, אבל הדברים פשוטים מאוד. ב. כשכל טיפה שמוציאים מהחלזון שווה את משקלה בזהב, צריכים מומחיות כדי להוציא

את הדם במהירות האפשרית בלי לאבד מהכמות ומהאיכות (וגם בזמן העתיק נחשבה עבודה זו לאומנות, כמוזכר בספריהם).

* וכתב היעב"ץ במטפחת ספרים פרק ד' בשם ספרי או"ה שחלזון התכלת לא נמצא במקום אחר כי אם בין שני מקומות הללו. היעב"ץ ידע שחלזון התכלת נמצא במקומות אחרים, כי כן כתוב מפורש ביחזקאל [כז] שבאה גם מאיי אלישה; ואולי כוונת היעב"ץ לשובחת שבתכלת או חשב שהארגמן הצורי הוי התכלת. ועדיף דוחק הלשון מדוחק הענין, ודאי שתמיט ליה מלה אחת מדאי שתמיט ליה מקרא מלא.

* כתוב בדברי פלניוס, שהארגמן המשובח מצוי בצור שבאסיה, ובמנינקס שהוא אי בצפון אפריקה... ובימינו ג"כ הפורפורה מצוי לכל אורך חופי הים התיכון מצפון אפריקה... וגם בארץ ישראל הוא מצוי בכל חופי הארץ כולל עזה בדרום.

מ"ש פלניוס הוא: "הפורפורה המשובחת שבאסיה היא בצור, ושבאפריקה – במנינקס וכו'", וכתב את זה כדי לפרש איפה בכל יבשת נמצאת הפורפורה הכי משובחת. ולצור משפט הבכורה, כמפורסם משום הארגמן הצורי.

* אחד מבתי הצביעה העתיקים נתגלה בתל מור בדרום הארץ באיזור אשדוד. לכאורה כוונתו בזה, שנמצא שם קונכיות פורפורה, ואיך ייתכן החלזון בדרום כשחז"ל אמרו שנמצא בצפון? ובכל זאת האם הוא רוצה להתכחש לעובדה שעיקר תעשיית הפורפורה היתה בצפון, כידוע מספריהם וממצאים במקום, מלבד מה שהוא דבר ידוע ומפורסם בעולם כולו – ומציאת בית צביעה אחד או שניים אינה מפריכה קביעה זו בשום אופן. ברם, מה שמצאו שם היתה פורפורה חדרקוצים וממילא זה אמור להיות מקום לצביעת ארגמן, ולא תכלת. ויש לזכור שגם בעיר ארפד הנמצאת יותר ממאה ק"מ מהים מצאו ערימות ענקיות על יד בית צביעה; זאת אומרת, שידעו באותו זמן (התקופה היוונית) להוביל חלזונות

חיים למרחקים. והוא עצמו כבר כתב שמצאו קונכיות פורפורה בקרבת הר הבית, ואף אחד לא חושב ששלו אותן מהשילוח.

* [בענין תשובת הרדב"ז] דגם בים אינו מצוי טובא בשאר מקומות, והוא מוכרח מצד עצמו, דאם החלזון היה מצוי טובא בכל הימים, מה היו צריכין כל השבטים לזבולון, הלא בחלקו של זבולון לא היה עולה מאיליו רק אחת לשבעים שנה, ואילו בים מצוי בשפע רב כל השבעים שנה.

☞ לשון תשובת הרדב"ז סי' תרפה: "שאלת... מהיכן היה להם [דור המדבר] חלזון שיוכלו לצודו והלא לא היה נמצא אלא בחלקו של זבולון... תשובה: אין זו צריכה לפנים, שהרי החלזון מצוי הוא בים ובחלקו של זבולון היה עולה מאיליו מן הים אל היבשה והיו מלקטין אותו ואחר שגלו ישראל לא היה עולה... היו צריכין לצודו וכן במעשה המשכן היו סמוכים לים הקדמוני ים סוף... וצדין אותו שהיה נמצא שם והיינו שלא הוצרכו לומר בחלזון כאשר אמרו בתחש לפי שהיה מצוי ואפשר שעד היום הוא מצוי...". ולכן אינני מתחיל להבין מניין יצאה לו מסקנתו – פשוט הוא שבשאר מקומות שלא היה עולה מאיליו **על היבשה**, היה נמצא **בים** והיו צריכים **לצודו** משם.

* תכלת מההוא נונא דימא דגינזור.

☞ כל מפרשי הזוהר כבר דיברו על זה, ולכה"פ יעיין בספר לולאות תכלת שהבאתי דבריהם באריכות.

* בדברי פלניוס... כתוב ששמים ברשת פתיון של חלזונות פעורי פה ונשכניים... ועוקצות אותם בלשונם... וכך ניתלים ברשת.

☞ סוף סוף הוא מביא לנו מדברי פליניוס – ולא רק שמועות בשמו, אלא שמביא רק מקצת דבריו, וגם שכח מכל שאר חכמי האומות. והנה הדברים כהווייתם: ברשתות שמים פתיונות, והחלזון הלהוט אחריהם מכניס לשונו בין אריגת הרשת ומתנפח מרוב תאוותנותו עד שנתפס ברשת – ומ"מ שמו רשת אחרת מתחתיה

(כמוזכר באריסטו) כיון שהוא עלול להפיל את עצמו חזרה למים אם ירפה מהפתיון. גם פליניוס מתאר זאת אבל מוסיף את הנקודה הזאת של "הבא לאכול נאכל", שזו דרכו בספרו, ללמד מוסר מהמציאות, ולועג על הפורפורה היקרה שכולם להוטים אחריה, איך רעבתנותה לאכול אחרים גורמת לה להיות "נאכלת" על ידם.

* ברמב"ם מבואר שדמו של החלזון שחור כדיו (וכנראה שכך היתה קבלה בידו). נראה שלא היתה קבלה בידו (ובפרט שמציין כאשר כן מביא קבלה כזו), אלא שכך העתיק מאריסטו שהוא סמך עליו בכל עניני הטבע, וכמו שביררתי שבספרו של אריסטו שהיה לרמב"ם (בשפה הערבית) היה כתוב שהוא שחור כדיו (אסואד). ועיין לקמן מדברי בעל הקונ' עצמו, שהרמב"ם אינו מחדש דברים שאינם נמצאים בגמרא. (אולם יש תרגומים בשפות שונות שתרגמו "כהה", כי גם זו משמעות המילה היוונית "מלך").

* דכל משקה שיש לו קצת צבע... שיש כמות גדולה ביחד הוא נראה הרבה יותר שחור ממה שהוא באמת, אבל לא ניתן משום כך לכנותו שחור, וק"ו לא כדיו. מסתמא כוונת בעל הקונ' אינו "כמות גדולה" אלא "ריכוז גבוה". וכשיראה זה בעיני עצמו יחליט האם זה שחור כדיו או לאו, ולא עפ"י שמועות.

* ועוד לשם מה כתב הרמב"ם שדמו שחור כדיו... לא לאפוקי הפורפורה, כי כך כתב אריסטו על הפורפורה שצובעים בה התכלת, שימצא בה דמו שחור כדיו. ואפשר שכתב זה דווקא משום חידושו, שלא נטעה לחשוב משום שדמה שחור שאינו חלזון התכלת, אלא להגיד לנו שכן אמור להיות צבע דמה קודם הצביעה. וגם להבדילו מזו שדמה אדום (וכמוזכר באריסטו) שמשמשים בה לארגמן ולא לתכלת.

* [לשיטתו שתכלת היא דווקא צבע בהיר] דאפשר לכוין הצבע שיהיה כחול בהיר ע"י שנותנים מעט צבע ביורה... עד שע"י זה נראה כאילו נצבע הצמר

בצבע תכלת ע"י שלא נתפשט הצבע בכל נקודה ונקודה... מסתברא דאין זה נותן לו שם צבע תכלת, דהצבע הבהיר נעשה מכח תערוכת לובן הצמר עצמו שהוא הדבר הנצבע לא הדבר הצובע.

☞ אינני חושב שהוא עצמו מאמין במה שאמר כאן; ואם באמת כן שואל בתמימותו, נשאל אותו מה יהיה דעתו בצמר שחור (בטבעו)? לפי דעתו התכלת "האמיתית" אמורה לצבוע אפילו צמר שחור לתכלת בהירה, כי אין צבע החוט אמור להשפיע על הצבען. אלא דעתיה נפלא לבירא.

* ובספרי... ניכר הוא שנגזר לצדיקים לעתיד לבא... ומה שכתבו תוס'... דמשחרב בית המקדש בטלה זכוכית לבנה דלא בטלה לגמרי קאמר אלא דלא שכיחא, שם נאמר לשון "בטלה" ולא לשון נגזר, ולשון נגזר משמעו שנגזר לגמרי.

☞ עדיין השתמשו בתכלת לציצית שלש מאות שנה אחר הספרי. ועוד בספרי שם מוזכר גם אוצרות השקועים בים גנוזים לצדיקים לעת"ל, ומ"מ מדי פעם מגלים ומוציאים אותם, ואין מי שנוזהר מלקחתם – ואפילו בימינו אנ"ש לא עושים סערה מלקיחתם. ועוד נקודה למחשבה: איזה לשון נשמע יותר כאבירה מוחלטת – "בטלה" או "נגזר"? לכאורה לשון "בטלה" שמשמשים בו לביטול החמץ כעפרא דארעא (האפשר לחשוב להגיד "גניזת חמץ"?!).

* והגר"א ז"ל בביאורו... הביא מדרש זה [רבה ותנחומא]... ללמדנו שהתכלת נגזר. ☞ לשון המדרש בשלמותו: "אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה. אימתי כשהיה תכלת. ועכשו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגזר, מצוה לבן". ולכן, נראה שהגר"א הביא מדרש זה בביאורו ללמדנו שדווקא בזמן שהתכלת נגזר מותר ללבוש רק לבן, אבל כשיש תכלת, אסור ללבוש לבן לבדו כי מבטל מ"ע של תכלת בידיים.

* גם צ"ע אם היתה גזירה מצד המלכות שלא לצבוע חוט אחד תכלת, דהקפידה היתה שלא ללבוש לבוש תכלת, כמש"כ הרמב"ן פרשת תצוה והתכלת גם היום

לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים... היה מצוי טובא גם בצפון אפריקה...

👁️ גזירת המלכות היתה אפילו על חוט אחד של פורפורא בלבד – וכמו שנמצא בקודקס יוסטניוס; ולהבדיל – גם הרמב"ן לא הבדיל בין בגד שלם לחוט אחד. וגם צפון אפריקה היתה תחת שליטת הרומאים וחלק מהאימפריה – וממילא הגזירות חלו שם גם כן.

* אלא שבשנים מסוימות היתה גזירה של מלכות רומי לא לצבוע ממנו. 👁️ ידוע לכל העמים שהיתה גזירה מצד המלכות שלא לצבוע בפורפורא (מלבד בתי צביעה המלכותיים) לא רק "בשנים מסוימות", אלא ליותר מאלף שנה! הגזירה התחילה לכה"פ בשנת ד' קנ"ב כמוזכר בקודקס יוסטניוס – ולא בוטל אף פעם אלא הוסיפו והחמירו בו עוד יותר, וכמ"ש הרמב"ן בפר' תצוה, "והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך הגוים". ובמסכת סנהדרין (יב, א) משמע שכבר בימי רבא (לפני שנת ד' קיג) היו גזירות בענין תכלת.

סוף דבר, אחרי שהכל נשמע, דברי הקונ' אינם רציניים, כי נכתב בלי עיון – דרישה וחקירה – בנדון, וחוסר התמצאותו בכל הנושאים הקשורים גרם לו שיפריכהו כלאחריד. ועתה, עבור על הנושא וברר את הדברים כיד ה' הטובה עליך – ויהיה ה' אתנו לדעת את האמת.

ידידך המאחלך כטו"ס,
שלמה י. טייטלבוים

וה' יאיר עינינו באמיתת תורתו.